

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ МУЗЕЙНИХ ЗБІРОК ГУТНОГО СКЛА

Ю.М. Курдина

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Курдина Ю. М., 2014

Звернено увагу на збірку скляних речей, яка виявлена у Підгірцях та зберігається у Історико-краєзнавчому музеї м. Винник, а також на гутні вироби з Історико-краєзнавчого музею м. Володимир-Волинського. Подано опис скляних речей, на основі чого прокласифіковано гутні вироби.

Real monuments found during archaeological research, do not often get adequate coverage in the scientific literature. Usually this is due to the priority research areas. The researchers usually refer to their findings only while enumerating the material, and focus their attention on other aspects. This situation is typical for blown products. Therefore, there is a necessary task of studying blown glass complexes located in the museums which were not the subject of a separate research study.

Special attention in the article is focused on the collection of glass wares, which was found in Pidhirtsi and is stored in the Historical Museum of Wynnyky, and blown glass products from the Historical Museum of Volodymyr-Volynskiy. Findings from Pidhirtsi were found during excavations on the territory of Pidhirtsi Monastery of St. Basil the Great while Volodymyr-Volynskiy glass comes from surveys as well as from chance finds in the city and its environs.

Glass products in the above mentioned museums are various bottles, glasses, pharmacy utensils, etc. Based on additional literature, the study of museum collections allows a provisional classification of blown products on the functional-typological principle: vessels for storing liquids and bulk materials, vessels for drinking, pharmacy utensils; window glass; figured glass; other glass products.

Continued study of similar museum collections will allow this classification to be concretized. At the same time, specifying the number, the parameters and the shape of glass products, their finishes and finding similarities will allow to determine the level of blown glass industry development in general and blown glass craftsmanship in particular.

Доволі часто речові пам'ятки, виявлені під час археологічних досліджень, не отримують належного висвітлення у науковій літературі. Зазвичай це пов'язано із напрямом наукових зацікавлень дослідників, які акцентують увагу на інших аспектах. Ця ситуація є характерною і для гутних виробів. Вирізняються у цьому контексті праці В. Рожанківського [8, 9], який, використавши збірку скла із Обласного історико-краєзнавчого музею в Луцьку (зараз – Волинський краєзнавчий музей), прокласифікував скляний посуд XVI–XVII ст. Дослідник виділив: кулеподібні пляшки різних розмірів; пляшки з криволінійними обрисами, що являють собою варіант попередніх; посуд для пиття типу бокала та посуд для пиття циліндричної форми – прототип сучасної склянки [8, с. 87–89]. Крім того, окрема стаття В. Гупало та М. Лосик присвячена скляним речам, виявленим у м. Дубно, де в результаті розкопок у колишньому бернардинському костелі було виявлено 106 одиниць скляних фрагментів, що репрезентують досить широкий асортимент виробів [2, с. 265].

Натомість у низці публікацій [15, 16] автори зазначають лише кількість знайдених екземплярів, не подаючи детальнішого опису і не наводячи аналогій. Тому необхідним завданням постає вивчення комплексів гутного скла, які перебувають у фондах музеїв та не стали предметом окремого наукового вивчення.

Влітку 2008 р. археологічна експедиція Львівського національного університету ім. Івана Франка під керівництвом Наталії Білас проводила розкопки на території Підгорецького монастиря Чину Святого Василя Великого, під час яких виявлено чимало гутного скла. Однак цінність знахідок не стільки у їх кількості, а в тому, що вони представляють чимало типів скляного посуду XVI–XVII ст. Сьогодні знайдені предмети зберігаються у фондах Історико-краєзнавчого музею м. Винники.

Серед виявлених гутних виробів у Підгірцях найчисленнішими є фрагменти келихів. Більшість з них виготовлені із зеленого та світло-зеленого прозорого скла, для якого характерна наявність бульбашок. Висота келихів коливається від 4,4 – до 6,4 см, товщина стінок становить 0,1–0,4 см, діаметр

основи ніжки – 5–6,6 см. Один з них (рис. 1, ВІКМ Арх. 15738) має висоту 4,4 см, товщину стінок 0,2–0,3 см, внутрішній діаметр виробу – 4,2 см. Діаметр основи становить 5 см, її товщина – 0,6 см. Виготовлений з прозорого скла світло-зеленого кольору, в якому наявна незначна кількість бульбашок діаметром 0,1–0,2 см. Інший фрагмент (рис. 2; ВІКМ Арх. 15770) має висоту 6,4 см, діаметр 5 см, товщину бокової стінки 0,1–0,2 см; діаметр основи – 5,2 см, її товщина – 0,6 см. Забарвлений у зелений колір.

Найкраще збереженим є келих зеленого кольору з відігнутими дзвінкоподібними вінцями (ВІКМ Арх. 15727), який виставлено на експозиції музею. Кілька основ таких келихів мають діаметр від 4,4 (ВІКМ Арх. 15728) до 5 см (ВІКМ Арх. 15700). На останній помітно сліди вогню. Не надто численними є фрагменти вінця дзвінкоподібних келихів. За ними вдалось визначити діаметри цих посудин. Вони становлять 10,6 (ВІКМ Арх. 15759), 11 (ВІКМ Арх. 15633, ВІКМ Арх. 15722) та 9,6 (ВІКМ Арх. 15686) см. Скло прозоре, забарвлене в зелений колір. Товщина стінок становить 0,1–0,2 см. Схожі фрагменти відомі з розкопок колишнього бернардинського костелу у Дубно [2, с. 270].

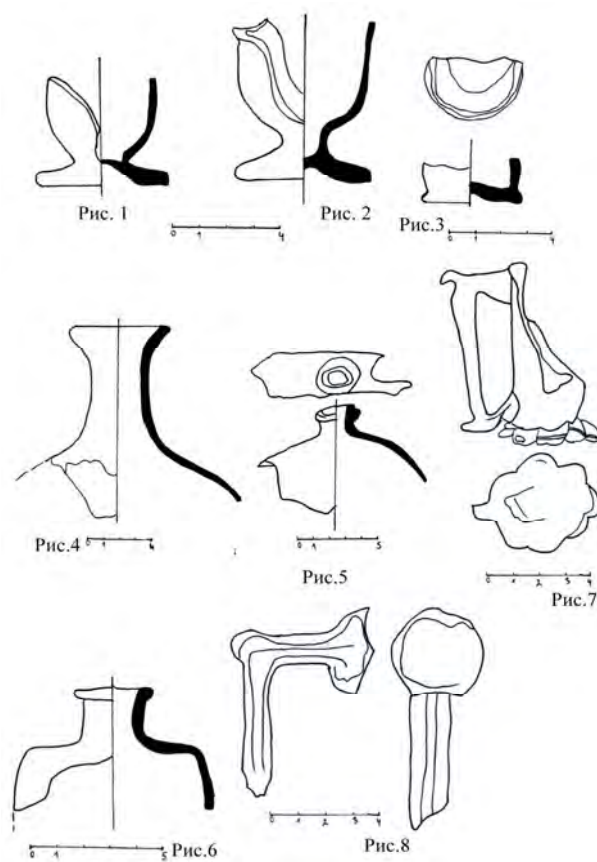
Цікавим є одиничний фрагмент циліндричної посудини (скоріш за все посудини для пиття) діаметром 4 см (рис. 3; ВІКМ Арх. 15691). Товщина стінок становить 0,3 см, основи – 0,5 см. Дно посудини дещо ввігнуте всередину.

Іншу групу скляних виробів з фондів музею складають пляшки різних форм. Одна з циліндричних, світло-зеленого кольору, має діаметр 6 см та товщину стінок 0,2 см (ВІКМ Арх. 15774). Аналогічну форму має пляшка темно-зеленого кольору з діаметром 4,8 см і товщиною стінок 0,1 см, дно якої дещо більше ввігнуте всередину (ВІКМ Арх. 15811).

До іншого типу належать кулеподібні та криволінійні пляшки, від яких переважно збереглися фрагменти горловин. Кілька з них виготовлені із безбарвного прозорого скла (ВІКМ Арх. 15742, 15741, 15685). Діаметр горловин цих фрагментів коливається від 1,7 до 2,4 см, товщина стінок – 0,1–0,4 см. Значно масивнішими є горловини інших пляшок цього типу (рис. 4, ВІКМ Арх. 18803, 15804, 15713). Вони є доволі товстостінними (товщина стінок до 0,8 см – ВІКМ Арх. 18803). Дві з них зеленого кольору, третя – з прозорого скла, з висотою горловини 10 см (ВІКМ Арх. 15804).

Цікавими є пляшки-плесканки, більшість з яких виготовлялися з безбарвного або світло-зеленого прозорого скла. Плесканки знайдено під час розкопок на території Підгорецького монастиря (рис. 5, ВІКМ Арх. 15740), відомі вони і з місця існування Унівської скляної гуті [1, с. 8].

Штофи з Підгірців представлені фрагментами трьох екземплярів. Один з них був зеленого кольору, товщина його стінок – 0,2 см, однак через занадто малий розмір уламка важко судити про інші параметри (ВІКМ Арх. 15693). Інший штоф виготовлений із скла прозорого кольору і має розміри: товщина стінок – 0,2–0,4 см, висота шийки – 1,8 см, її діаметр – 2,4 см, діаметр горловини – 3,2 см. Ширина основи штофа становить приблизно 7,6 см (рис. 6; ВІКМ Арх. 15737). Штоф, який майже повністю зберігся і виставлений на експозиції музею, має ширину 11 і висоту 21 см (ВІКМ Арх. 15826). Виготовлений він з прозорого, майже безбарвного скла з легким світло-зеленим відтінком. Подібні штофи зі скла темно-зеленого кольору, щоправда, більш витягненої догори форми, відомі з Унівської гуті.

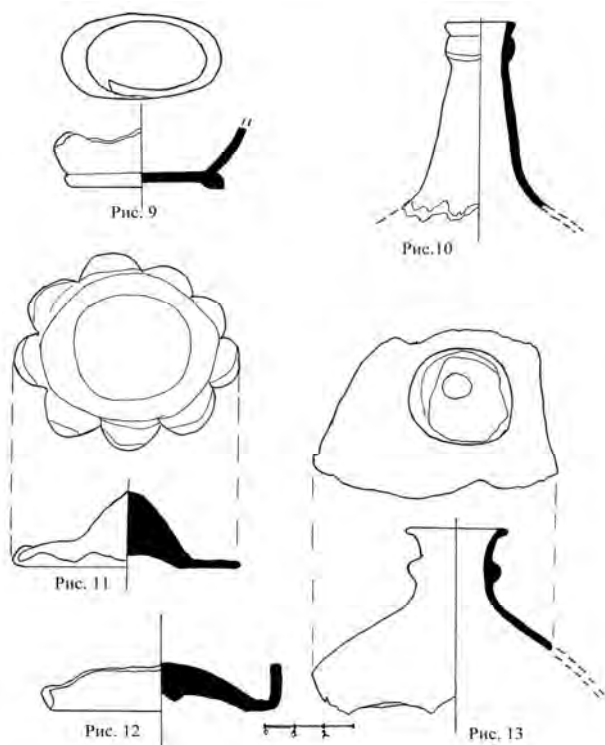

Наступну групу виявлених скляних виробів становлять кухлі. Найцікавіший, заввишки 8 см, виготовлений з темно-зеленого скла. Його основа оздоблена прикрасою у формі пелюстки і має діаметр 4,2 см (рис. 7, ВІКМ Арх. 15806). Форма ручки є характерною для посудин цього типу XVI–XVIII ст. Про це свідчать аналогічні пам'ятки: ручка кухля прозорого кольору, також знайдена у Підгірцях (рис. 8, ВІКМ Арх. 15639), ручки кухлів XVII ст. зі збірки П. Лінинського, кухоль XVI ст. з Олеська та ручки з Унева, які зберігаються у Львівському історичному музеї, а також ручка кухля, виявлена на вул. Руській

у Львові [15, с. 349]. Відмінну форму від згаданих має кувалда початку XVII ст. з Потелича (знаходяться в експозиції Музею скла Львівського історичного музею). Її дно є заокругленим і не має хвилясто навареної ліпної прикраси. Крім того, ручка келиха є подвійною і майже не має рельєфних ліній, що характерні для попередніх знахідок. Подібну до цієї ручку виявлено на території монастирського дворища у с. Йосиповичі на Стрийщині [10, с. 36].

Кілька уламків скляних виробів з Підгірців не вдалося ідентифікувати. Один з них належить скляній посудині з ручкою прозорого кольору, дещо сплюсненою посередині (ВІКМ Арх. 15707). Товщина стінок посудини – 0,1 см. Ймовірно, у неї була друга ручка, що розташовувалась симетрично до збереженої. Інший фрагмент являє собою денце скляної посудини, стінки якої мають висоту приблизно 1,5 см і є ввігнутими до центру (ВІКМ Арх. 15743). Вона виготовлена зі скла прозорого кольору та її основа має діаметр 11 см. Ще одна знахідка являє собою денце скляної посудини темно-синього кольору (ВІКМ Арх. 15689). Товщина основи становить 0,3 см, її діаметр – 6 см.

Не менш цікавою від винниківської є збірка гутного скла XVII–XVIII ст. з Історико-краєзнавчого музею Володимир-Волинського. Вона нараховує понад двадцять предметів, які потрапили сюди як випадкові знахідки, або ж із планомірних розкопок на території міста та його околиць. Представлені у музеї знахідки репрезентують кілька груп гутного посуду. Очевидно, більшість предметів виготовлено на місцевих майстернях.

Зокрема пляшки представлені двома екземплярами, виготовленими із зеленуватого скла. Один із них – це фрагмент зі шийкою виробу заввишки 7,3 см та стінками завтовшки 0,3 см (рис. 10, KB 4598). Вінця шийки пляшки дещо відігнуті назовні. Горловина прикрашена наліпним валиком, товщиною 0,2 см. Інша пляшка представлена шийкою, прикрашеною наліпним валиком шириною 0,7 см та верхньою частиною тулуба (рис. 13, KB 4582). Висота фрагмента – 6,8 см, товщина стінок – 0,3 см. Пляшка забарвлена у світло-зелений колір та покрита коричневою патиною.

Ймовірно, циліндричній пляшці належить денце, яке не має прикраси у формі пелюстки (рис. 19, KB 8722). Діаметр виробу становить 7,4 см. Денце забарвлене у світло-зелений колір та має міні-тріщини на поверхні.

Приблизно з першої третини XVII ст. горло пляшок на відстані 1–1,5 см від отвору почали перевивати скляним джгутиком круглого чи дещо сплющеного перерізу, призначенням якого було утримувати за допомогою мідного дротика дерев'яну пробку. До цього пляшки закривали або згорнутим папером, або цупкою тканиною [3, с. 74]. Також цей джгутик скла міг слугувати для посилення устя пляшки [5, с. 141]. Він є і на екземплярах з Володимир-Волинського.

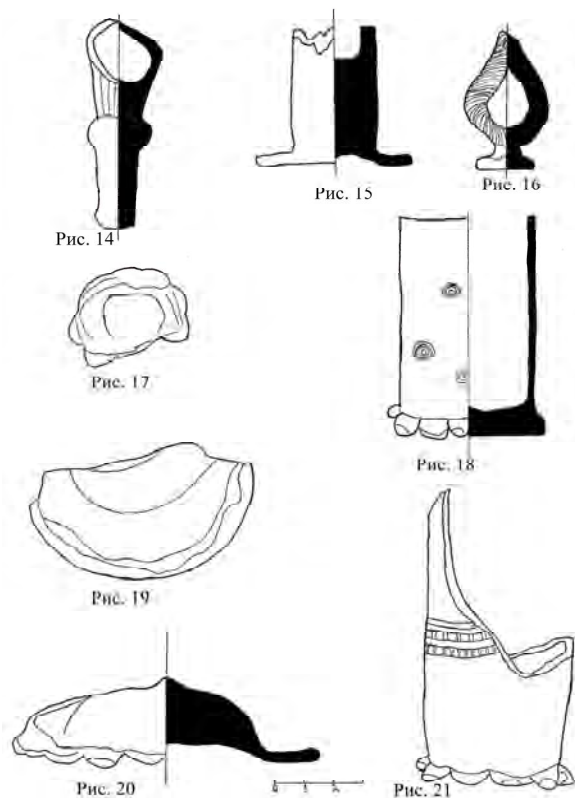
Єдина плесканка зеленого кольору представлена фрагментом нижньої її частини (рис. 9, KB 4593). Товщина стінок на збереженій частині – 0,3 см, що для пляшок такого типу є досить масивним. Характерною ознакою плесканок є невисока шийка до 1 см з відігнутими краями. Плесканки, зазвичай, використовувались як тара для вина [7, с. 42]. Подібну плесканку знайдено у Підгірцях, однак тут вона репрезентована фрагментом верхньої частини.

Штофи представлені двома фрагментами зеленого скла. Один із них (рис. 12, KB 2589) представлений нижньою частиною виробу, довжина якої 8 см. Товщина стінок штофу – 0,4 см. Інший виріб має дещо відмінну форму, оскільки його бічні стінки не прямі, а ввігнуті всередину. Товщина стінок цієї посудини коливається і діапазоні 0,1–0,2 см, висота фрагмента – 8 см. Скло покрите білою патиною.

Причиною широкого побутування штофів була зручна чотирикутна форма. Завдяки їй штофи з різними напоями компактно вкладалися в подорожню скриньку, яку брали із собою в поїздку заможні люди. Водночас штофи добре слугували і як настільний посуд [14, с. 113].

Вирізняють кілька різновидів штофів щодо пропорцій та розмірів. На Чернігівщині, Київщині, Волині домінували штофи у вигляді високої призми з основою, наближеною до квадрата, але пропорційні

відношення частин були майже незмінними. Натомість вироби із західних земель мають більш видовжений прямокутник в основі [11, с. 214]. Останнє добре простежується на штофах з Унівської лісової гуті [6, с. 18].

Цікавою є посудина (очевидно склянка) з прозорого безбарвного скла, прикрашена наліпними кількешаровими кругами по всій поверхні, діаметр яких 0,1–0,8 см (рис. 18, KB 8135). Дно посудини виготовлене у формі розетки діаметром 5,4 см, її висота становить 8 см. Посудину виявлено під час розкопок 1999 р. в ур. “Апостольщина” в комплексі матеріалів початку XVII ст. [13, с. 32]. Майже аналогічна за розмірами посудинку цього типу знайдено також під час розкопок 1997 р. на пл. Старий Ринок у Львові у синхронному комплексі (виставлена в експозиції Музею давніх пам’яток Львова) [12, с. 48].

З Володимир-Волинського походить посудина зі світло-коричневого скла, ймовірно стопка чи склянка, оскільки з фрагмента зрозуміло, що у неї немає ручки, характерна для кухлів (рис. 21, KB 8731). Висота фрагмента 10,8 см, товщина стінок 2 см, діаметр денця у формі розетки 6,4 см.

Крім того, серед скляних речей музею є три денця у формі розетки. Всі вони виготовлені із зеленого скла. Діаметр денця 7,6 см (рис. 11, KB 4593), 10,4 см (рис. 20, KB 4590) та 4 см (рис. 17, KB 8719). Дно виробів у формі розетки є однією із пізньоготичних ознак у склярстві. Водночас значна

кількість виробів XVII ст. зберігає виразно антично-візантійські ознаки, а саме тонкі стінки посудини та гармонійний і плавний перехід у формі виробу [4, с. 182].

Ніжки виробів представлені трьома екземплярами. Один із них, заввишки 7,8 см, є ніжкою бокала, що є суцільно заповненою (рис. 14, KB 8715). Її порожниста частина починається з висоти 5,4 см, товщина стінок з цієї ділянки становить 0,3–0,4 см. Також у верхній частині ніжка прикрашена поздовжніми лініями.

Інша ніжка з темно-зеленого скла також суцільно заповнена (рис. 15, KB 4582). Висота цього фрагмента 5 см, діаметр основи 5,4 см. Очевидно, ніжка належала доволі масивному келиху.

Своєрідність третьої ніжки у тому, що вона формується з двох перекручених валиків, які з’єднуються на висоті 4,2 см (рис. 16, KB 244). Ніжка виготовлена зі світло-зеленого скла, загальна висота екземпляра 5,1 см, діаметр основи становить 2 см.

Крім вищезгаданих виробів, у музеї також зберігається опукла аптечна банка з ручкою білого кольору, висота якої – 10 см (KB 240). Інша аптекарська банка – циліндричної форми з дещо відхиленими назовні вінцями (KB 241). Пляшка виготовлена із темно-зеленого скла, її висота становить 7 см.

Відтак розглянуті гутні вироби значною мірою накладають класифікації, що розробив В. Рожанківський та інші дослідники. Однак до запропонованої В. Рожанківським класифікації явно слід додати келихи та кухлі. На нашу думку, перші варто відділяти від бокалів, про які писав В. Рожанківський [8, с. 89], оскільки за своїми параметрами (висота ніжки, діаметр) вони значно відрізняються. Щодо кухлів, то особливості їхніх форм також дають можливість говорити про окремий тип скляного посуду. Певні паралелі можна провести між основами цих виробів і посудин для пиття типу сучасних склянок, виділених В. Рожанківським [9, с. 43], однак останні позбавлені ручок, які є характерною ознакою кухлів.

Із залученням додаткової літератури, опрацювання музейних збірок дає змогу попередньо класифікувати гутні вироби за функціонально-типологічним принципом на: посудини для зберігання рідин і сипких речовин (пляшки, дзбанки, глечики, карафки, графини, штофи, плесканки); посуд для пиття (склянки, кухлі, келихи, келишки, бокали, чарки, пасгласи (скляниці), гуппени); аптечний посуд; віконне скло; фігурне скло; інші скляні вироби (лампадки, люстри, дзеркала тощо).

Кожна з цих груп певною мірою представлена археологічними знахідками. І це ще одне переконливе свідчення того, що на західноукраїнських землях гутництво набуло чималого розвитку, а скляні

вироби, що їх виготовили тутешні гуті, могли практично у повному обсязі задовольняти потреби населення. Продовження вивчення аналогічних музейних збірок дасть змогу конкретизувати цю класифікацію. Водночас зазначення кількості, параметрів та форми скляних виробів, їх оздоблення і пошук аналогій дасть можливість визначити масштаби розвитку гутництва загалом та майстерність місцевих склоробів зокрема.

1. Берест Р. Основні підсумки археологічних досліджень давньоруського Унівського чернечого комплексу (1999–2002 рр.) / Р. Берест // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр.: Зб. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 6. – С. 7–8. 2. Гупало В., Скляні вироби із розкопок у колишньому бернардинському костелі в Дубні / В. Гупало, М. Лосик // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття та Волині. – Львів, 2009. – Вип. 13. – С. 263–279. 3. Коваль В. Слово о бутылке (попытка исторического исследования) / В. Коваль // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Збірка наукових статей. – К., 2002. – Вип. 11. – С. 74–81. 4. Мартинюк С. Давнє скло в Україні / С. Мартинюк // Скло України. – К., 2004. – С. 176–196. 5. Пашковський О. Скляний посуд початку ХІХ ст. з Чигирини / О. Пашковський, Д. Куштан // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 141–143. 6. Петрякова Ф. Звіт. Гутне виробництво в Галичині. Історичний розвиток, традиції та сучасність / Ф. Петрякова, С. Мартинюк, М. Лосик // Архів ЛАМ. – ДБ № С 01 – 98. – Львів, 2003. – 18 с.

7. Петрякова Ф. Українське гутне скло / Ф. Петрякова. – К., 1975. 8. Рожанківський В. Скляне гутництво на Україні в ХVІ–ХVІІ ст. / В. Рожанківський // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1959. – С. 81 – 99. 9. Рожанківський В. Українське художнє скло / В. Рожанківський. – К., 1950. 10. Рудий В., Археологічні дослідження НДЛ-81 Львівського університету на Стрийщині в 2000–2001 рр. / В. Рудий, В. Касюхнич, Г. Вітвіцька // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2003. – Вип. 6. – С. 16–37. 11. Сом-Сердюкова О. Нові принципи методики дослідження пам'яток українського гутного скла ХVІІІ ст. / О. Сом-Сердюкова // Матеріали до українського мистецтвознавства. Збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 213–215. 12. Терський С. Звіт про археологічні розкопки на пл. Старий Ринок у м. Львові в 1997 р. / С. Терський // Науковий архів Львівського історичного музею. – Львів, 1998. – 67 с. 13. Терський С. Звіт про археологічні розкопки у м. Володимир-Волинський в 1999 р. / С. Терський // Науковий архів Львівського історичного музею. – Львів, 1999. – 78 с. 14. Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (ХІІІ – ХVІІІ ст.) / О. Тищенко. – К., 1992. 15. Шишак В. Археологічно-архітектурні дослідження по вул. Руській у Львові 2002 р. / В. Шишак, Ю. Лукомський, О. Осаульчук // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр.: зб. наук. пр. – К., 2004. – С. 346–350. 16. Шишак В. Рятівні розкопки на парцелах Валова, 15 та Братів Рогатинців, 18 у Львові протягом 2002–2003 рр. / В. Шишак, Ю. Лукомський, О. Осаульчук, О. Лазурко, С. Андреев // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр.: зб. наук. пр. – К., 2004. – С. 355–360.